

Από τη δίνη στην επιφάνεια

Η εικόνα της πόλης αποτελεί το πολυπρισματικό καθρέφτισμα της κοινωνίας που ζει σε αυτήν· ο δημόσιος χώρος της διαπλάθεται και επενδύεται από όσα συμβαίνουν μεταξύ εκείνων που την κατοικούν¹, μέσα από μία διεργασία διόλου στατική, αλλά τουναντίον καθόλα ενεργή και παραγωγική, ανοικτή στην αλληλεπίδραση. Κάθε άλλο παρά ένα πλαίσιο «άδειο περιέχοντος», ο χώρος της πόλης είναι μία δυναμική κατασκευή που επαναπροσδιορίζεται διαρκώς μέσα από τη συνύπαρξη κοινωνικών δραστηριοτήτων και σχέσεων, εντάσεων και συγκρούσεων.

Στην εικόνα της πόλης σήμερα αντανακλάται η εικόνα του μεταβαλλόμενου κόσμου μιας εγχώριας όσο και παγκόσμιας πραγματικότητας: ένα «πλέγμα» από σχετικά σταθερές κοινότητες και δίκτυα «ρίζας» και συγγένειας, κατοικίας και φιλίας, εργασίας και ελεύθερου χρόνου, επιδέχεται κοινωνικές ανακατατάξεις και μπολιάζεται από νέες μετακινούμενες ομάδες ταξιδιωτών, μεταναστών, προσφύγων, εξόριστων, ξένων εργατών. Καθώς όλο και περισσότεροι άνθρωποι βρίσκονται μπροστά στην αναγκαιότητα, την επιθυμία ή τη φαντασίωση της μετακίνησης σε έναν διαφορετικό τόπο, διαμορφώνεται ένα διαρκώς διαφοροποιούμενο «εθνοτοπίο»², το οποίο πάλλεται από κινητικότητα, επηρεάζοντας με την ύπαρξή του τις πολιτικές του σύγχρονου κόσμου σε πρωτόγνωρο βαθμό.

Η πόλη υποδέχεται σαν χοάνη τη συνοίκηση των διαφορετικών ομάδων της, πόσο χώρο όμως δίνει κάθε φορά στην ανάδυση των ετερόκλητων φωνών της; Οι πόλεις προσφέρουν πολλά παραδείγματα σχέσεων μεταξύ κουλτούρας, χώρου και εξουσίας, που υποδηλώνουν τη διαφορετική αντιμετώπιση της υπόστασης του καθενός, και ειδικότερα του αδύναμου, αυτού που νιώθει ότι δεν ανήκει, που αναζητά τη σύνδεσή του με έναν κόσμο που να μπορεί να τον περιέχει. Στη σύγχρονη συγκυρία, μάλιστα, είναι πλέον καθόλα εμφανές ότι η βαθύνουσα οικονομική και κοινωνική κρίση διαβρώνει τις κοινωνικές δομές και έχει συμβάλλει αναπόδραστα στο να ξεπροβάλλουν όλο και περισσότεροι «τόποι» αποκλεισμού από την κοινωνική διαδικασία, με την πρόσβαση των εύθραυστων ομάδων τους στον δημόσιο λόγο να δυσχεραίνει.

Το έργο *Ανάδυσις* της Βένιας Δημητρακοπούλου στο θόλο του σταθμού Μετρό του Κεραμεικού –ενός διαχρονικού τοπόσημου και πολυσύχναστου σημείου της πόλης της Αθήνας– επιδιώκει να υπογραμμίσει τη διαρκή μεταβλητότητα αυτής της κοινωνικοχωρικής διαλεκτικής. Στο θολωτό αίθριο του σταθμού και στο μεταλλικό πλέγμα του, η καλλιτέχνης «αναγιγνώσκει» σχηματικά και νοηματικά τα χαρακτηριστικά της δομής μίας κοινωνίας αλληλοεξαρτώμενων συνδέσεων και ταυτόχρονων δεσμών. Αφουγκράζεται με επίγνωση και αντιλαμβάνεται το πώς η πόλη προσομοιάζει με ένα κείμενο που παράγεται καθώς συγκεράζονται οι υλικές ιδιότητές της με τις εύπλαστες αναπαραστάσεις των ανθρώπων της. Ως εκ τούτου, παρουσιάζει μία εικαστική εγκατάσταση που επιχειρεί να συγγράψει τη δική της θεώρηση σχετικά με τις μετατοπίσεις αυτής της κοινωνίας, τις ρωγμές και τις ασυνέχειες που εντυπώνονται στην καθημερινότητα πολλών μελών της.

Έναυσμα για τη δημιουργία αυτού του έργου της Δημητρακοπούλου υπήρξε ο τρόπος με τον οποίο μία σειρά ανθρώπων δίχως εμφανή ή δυναμική πρόσβαση στα τεκταινόμενα της δημόσιας σφαίρας βρήκαν σημείο αναφοράς και ανάδυσης του λόγου

¹ Η λειτουργική σημασία του χώρου τον διαφοροποιεί από οποιονδήποτε άλλο τόπο, μεταβάλλει τον «χώρο σε εφαρμοσμένο τόπο». M. De Certeau, *The practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press, 1984, p. 117.

² Όρος που χρησιμοποιεί ο κοινωνικός ανθρωπολόγος Arjun Appadurai για να περιγράψει το διαφοροποιημένο τοπίο των μετακινούμενων ομάδων που βρίσκονται σε πολλές σύγχρονες πόλεις. A. Appadurai, "Disjuncture and Difference in the Global Community" in *Theory, Culture & Society*, 1990, 7, p. 297.

τους μέσα από το κοινωνιολογικό έργο *Mirrors*³. Μελετώντας τις συνεντεύξεις που δόθηκαν για την υλοποίηση αυτής της έρευνας του κοινωνιολόγου Νίκου Παναγιωτόπουλου σχετικά με τις επιπτώσεις της κρίσης στην ελληνική κοινωνία, η καλλιτέχνης απομόνωσε λέξεις και φράσεις εμφατικές, που αντανακλούν μία υποχρεωτική ανάγκη ηχηρής κατάθεσης και αφήχησης, για να διαμορφώσει ένα απρόσμενο «στίγμα αφήγησης» μέσα στο δημόσιο χώρο.

«Ξένος», «Ξένος παντού», «Να ανήκω κάπου»: μέσα στο δημόσιο χώρο των «πολλών φωνών» –αλλά και της βοής, της αναταραχής και, αντίθετα ακόμα, της αδιαφορίας– η Δημητρακοπούλου υποδεικνύει την άρθρωση της «μοναδικής φωνής» του κάθε Ενός, την ξεχωριστή και διαφορετική ανά περίπτωση φωνή, που όμως κοινά και βαθιά ανθρώπινη εκφράζει την αλήθεια της. Εγκατεστημένες περιμετρικά του θόλου, οι λέξεις αυτές αποκτούν πλέον οπτική και απτική υπόσταση και εισχωρούν μέσα στον αυτοματοποιημένο ρυθμό των καθημερινών και επαναλαμβανόμενων κινήσεων ενός σταθμού. Διασταυρώνονται με τα βλέμματα των περαστικών και μοιάζουν να «ακούγονται» καθώς εντυπώνονται στο χώρο. Στο δημόσιο χώρο ιδωμένες, προσκαλούν τους παρατηρητές τους να βρεθούν πρόσκαιρα στη θέση του άλλου, αλλά ίσως και να αναγνωρίσουν τη θέση του ίδιου τους του εαυτού στον λόγο αυτόν.

Σε παράλληλη θέαση, καμπύλες γλυπτικές φόρμες καταλαμβάνουν τον ίδιο χώρο του θόλου συγκρατούμενες περιμετρικά από το πλέγμα του· το σχήμα τους αποδίδει ελεύθερα τις σκιές του πλέγματος όπως αυτές διαμορφώνονται αρχικά στα τοιχώματα του θόλου ανά χρονικά διαστήματα. Οι φόρμες αυτές, που προσομοιάζουν με «κρατήματα» στο φωτεινό αίθριο του σταθμού, μεταφέρουν τη μορφή κάθε σκιάς από τη μονοδιάστατη αποτύπωση στην τρισδιάστατη όψη, κατέχουν δυναμική θέση και δίνουν την αίσθηση μίας (απο)λαβής ανάτασης και ζωής. Η ύπαρξή τους μοιάζει να δηλώνει μία πιθανή διαδρομή ανασυγκρότησης δυνάμεων, την ανάγκη κατανόησης και απόπειρας ανάδυσης από το τέλμα σε μια εποχή εγκλωβισμού στη δίνη του κατεπείγοντος.

Το έργο *Ανάδυσις* φιλοξενείται σε έναν σταθμό Μετρό, σε έναν δημόσιο χώρο με χαρακτηριστικά μη-τόπου⁴, με την έννοια της χρήσης ενός ενδιάμεσου χώρου για τη μετάβαση και την αλλαγή προς μια διαφορετική κατάσταση. Χώροι σαν κι αυτούς, μεταφοράς από την ιδιωτικότητα προς τη δημόσια ζωή και αντιστρόφως, όπου ο χρόνος δρα σε καθεστώς συνεχούς επιτάχυνσης, χαρακτηρίζονται από μία συνηθισμένη ρουτίνα, από συμβατική αδράνεια, από αναμονή και μία κοινή αίσθηση μοναχικότητας. Εκεί, τις περισσότερες φορές, η διαμεσολάβηση λέξεων ή και κειμένου αποτελεί μονάχα ένα «χρηστικό» σύνδεσμο με το περιβάλλον: οδηγίες χρήσης, υποδείξεις, απαγορεύσεις, πληροφορίες ορίζουν την κίνηση των χρηστών μέσα στο χώρο. Αλλά και μέσα στο δίκτυο της πόλης, ενώ χιλιάδες άνθρωποι δρουν μέσα στο δημόσιο χώρο, η απτή επικοινωνία και η κοινωνική συνδιαλλαγή φαίνεται να εκλείπουν (έχοντας μάλιστα μεταφερθεί κυρίως στην άυλη δημόσια σφαίρα του διαδικτύου), ενώ σε κάποιους δημόσιους χώρους δημιουργείται ακόμα και η αίσθηση της ανοικειότητας ή της ανασφάλειας για όσα συμβαίνουν σε δημόσια θέα.

Σε αντίθεση με αυτή τη συνθήκη, στην εικαστική παρέμβαση της Δημητρακοπούλου, λόγος και αναπαράσταση λειτουργούν διαλογικά και αλληλοσυμπληρωματικά, φράσεις και συμβολισμοί συνενώνονται και εισχωρούν με μεγαλύτερη ένταση στην εικόνα της καθημερινής ζωής. Λέξεις και φόρμες εμφανίζονται στο Μετρό μέσα από την εικαστική γλώσσα στοχεύοντας να «διαπεράσουν» το βλέμμα και να αφυπνίσουν το ενδιαφέρον των περαστικών. Επιθυμούν να γίνουν το εφαλτήριο που θα τους μεταφέρει έξω από

³ Ν. Παναγιωτόπουλος, F. Schultheis, Β. Δημητρακοπούλου, *Mirrors: πολυφωνικές αφηγήσεις για έναν κόσμο σε κρίση*, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2015.

⁴ Σχετικά με την έννοια και τα χαρακτηριστικά του «μη-τόπου», όπως εισάγεται ως όρος από τον Marc Auge, βλ. Γ. Αίσωπος, «Η έκλειψη του δημόσιου χώρου» στο Μ. Φιλίπιδης (επ.), *Απουσία Αισθητικής: Πέρα από το ωραίο*, Αθήνα: εκδόσεις futura, 1998, σ. 46-51.

τον πιεστικό ρυθμό μίας καθημερινότητας που συνθλίβει· ζητούν να επαναφέρουν γι' αυτούς την ενεργό σκέψη ως εκκίνηση μίας διαδικασίας δραστηριοποίησης και συναίσθησης της θέσης των πολιτών στον κοινωνικό ιστό.

Στον καιρό της κρίσης, οι περισσότεροι άνθρωποι μοιάζουν να έχουν απολέσει τον προορισμό, τη στόχευση και τον οραματισμό τους· είναι ο ίδιος καιρός, όμως, που προβάλλεται περισσότερο από ποτέ η αναγκαιότητα οι άνθρωποι να επανακάμψουν, να γίνουν γνώστες των επιλογών τους και να αποκτήσουν συνείδηση μίας αναστοχαστικότητας, τόσο ατομικής όσο και κοινωνικής, απέναντι σε δυσχερείς συνθήκες. Στον θόλο του σταθμού του Κεραμεικού, στο πέρασμα από το ιδιωτικό στο δημόσιο και από το δημόσιο στο ιδιωτικό, το έργο *Ανάδυσις* βρίσκει θέση ακριβώς γι' αυτό: για να εκπέμψει το μήνυμα υπενθύμισης αυτής της επιτακτικής ανάγκης, φέροντας στην επιφάνεια απτές «συνδέσεις» προς μία διαδρομή και αίσθηση ανάτασης και αναζήτησης ελπίδας.

-- Χάρης Κανελλοπούλου